

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА – БЕОГРАД

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовao Комисију:

Наставно-научно веће Филолошког факултета на електронској седници одржаној 27–29. новембра 2020. године (Одлука бр. 3324/1, од 23. 11. 2020).

2. Састав Комисије:

1. др Михаило Шћепановић (ментор), ванредни професор, Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 26. 6. 2017.

2. др Милош Ковачевић, редовни професор, Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 1. 3. 1995.

3. др Никола Рамић, ванредни професор, Универзитет у Крагујевцу – Филолошко-уметнички факултет
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 15. 9. 2015.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Сања (Првослав) Огњановић
Датум и место рођења	17. X 1985, Јагодина, Р. Србија
Датум и место одбране мастер рада	Кандидат је дипломирао с високим просеком по старом студијском програму, чиме је стекао услов за директан упис на докторске академске студије
Научна област из које је стечено академско звање мастера	–

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Синтакса реда речи у дијалектима српског језика

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Сање Огњановић има 213 страна куцаног текста с проредом 1.0 (542610 карактера) и подељена је на следећа поглавља: I. Увод (1–16), II. *Линеаризација енклитика у дијалектима српског језика* (17–92), III. *Речце и ред речи* (93–120), IV. *Футур и ред речи* (121–134), V. *Ред речи и информативно пуновредни реченични чланови* (135–167), VI. *Закључак* (168–176), VII. *Дијалекатски текстови* (177–196) и VIII. *Литература и извори* (197–212). Дисертација садржи 5 прилога у виду дијалектолошких карти, на којима је представљена територијална заступљеност појединих синтаксичких типова у реду речи.

Увод има следећа потпоглавља: 1. *Предмет рада*, 2. *Циљеви и задаци истраживања*, 3. *О појму реда речи у српском језику*, 4. *О досадашњим проучавањима реда речи*, 5. *О тзв. редовном и обрнутом реду речи*, 6. *Проучавање реда речи у српској дијалектологији*, 7. *О реду речи као класификационом мерилу за поделу дијалеката*, 8. *Корпус за анализу*, 9. *О структури рада* и 10. *Списак скраћеница*. У Уводу кандидат за предмет рада наводи опис основних модела реда речи у дијалектима српског језика и анализу њихових језичких и стилских карактеристика, а као примарни циљ издваја системски опис и анализу пре свега синтаксичког аспекта реда речи. Кандидат се затим задржава на природи свог истраживања, указујући на примењиване методе, од којих се као најзначајније издвајају структурно-дескриптивна и стилистичко-дескриптивна, јер се рад базира на опису „структурних карактеристика реда речи у дијалектима, али и тумачења међудијалекатских односа у погледу реда речи, унеколико и односа дијалеката према стандарднојезичкој норми” (1). У уводним целинама представља се и дефинише појам реда речи у српском језику, и прегледно се излажу и коментаришу досадашња истраживања из ове области, која су представљена како с граматичког аспекта (П. Ђорђевић, Т. Маретић, Љ. Поповић), тако и са стилистичког (Љ. Јонке, М. Ковачевић, Н. Милановић), уз указивање на комплексност истраживања реда речи у говорном језику (М. Павловић, М. Ивић и др.). Овде је представљена и грађа која је ексцерпирана, а њу најпре чини обиман материјал дијалекатских текстова (едиција Српског дијалектолошког зборника, знатан број других дијалекатских монографија и студија и др.), као и посебне збирке дијалекатских текстова с различитих терена (П. Ивић, А. Младеновић, С. Реметић и др.). За потребе рада ексцерпирани су и фолклористичке збирке (В. Бован, М. Радуновић, В. Чајкановић), као и књижевноуметнички текстови писани на дијалекту, и то из различитих периода српске књижевности (В. Караџић, Ст. М. Љубиша, П. Кочић, Б. Станковић, Д. Михаиловић и др.). Као допунски материјал коришћена је дијалектолошка фонотека којом располаже Катедра за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду и поједина кандидата ограничена теренска истраживања. Како кандидат истиче, „највише прегледане грађе је из 20. века, и она чини највећи део корпуса, уз понешто освртања на материјал из 19. века, као и с почетка 21. века, што се још увек може узети као грађа једног пресека, – доминантно савременог” (11).

Друго поглавље, *Линеаризација енклитика у дијалектима српског језика*, издваја се као најкомплексније, пре свега због разноликих модела у реду речи које кандидат уочава у дијалектима српског језика. Ово поглавље је подељено на више (преко тридесет) потпоглавља, у којима се издвајају и коментаришу различити модели линеаризације заменичких и глаголских енклитика, као и модели линеаризације у енклитичким низовима. Тако, прегледом грађе кандидат уочава употребу заменичких и глаголских енклитика у иницијалном положају (*Се премеће гувно*, Банат; *Му дошло да умре*, Космет; *ju šaļaš^e sve van*, Молизе), као и иза везника *и*, ређе *а* (*и гу рекли*, Јаћево;

И смо бил'и тамо, Метохија; *а се кува много*, Мали Гај). Поред иницијалне позиције енклитика, наводе се и коментаришу и други положаји енклитика, нпр. када се налазе удаљене од уобичајене (тзв. вакернагеловске позиције) и померене ка крају реченице, често у постглаголској позицији. Представљен је и положај заменичких енклитика у посесивном дативу, као и питање синтаксичке хомонимије, које је често везано управо за дативске енклитике. Пажња је посвећена и линеаризацији енклитика у низовима (кластерима), где се показала знатна неуједначеност у дијалектима српског језика. Кандидат наводи архаичне моделе линеаризације у кластерима, нпр. заменичке енклитике у позицији испред глаголских (кратке *ти су*, Призрен; Турци *и би* дочекали, Црмница), али и бројне иновације, нпр. глаголску енклитику *је* испред заменичких енклитика (*Ово е нам ћерка*, Драгачево; *оженио је га он*, Ливно и Дувно). Као последње потпоглавље кандидат издваја моделе линеаризације у којима су тесно везане семантичке целине раздвојене енклитикама, што је појава коју бележи на читавом терену српског језичког простора. Овде је дата класификација по типовима синтагми које се раздвајају, а најчешће се раздвајају оне састављене од атрибута и супстантива (*голема је пијаница постал*, Бучум и Бели Поток; *моја је мајка знала*, Ваљевска Подгорина), чак и оне чији су делови у чврстој међусобној вези (нпр. код устаљених израза, односно топонима: *Бели је лукац изваћен*, Радимља; *И Крушев је До плаћо њему порез*, Обади).

Наредно поглавље (III – *Речце и ред речи*) је посвећено појавама у реду речи везаним за речце. Овде се пре свега издвајају модели линеаризације у вези с позицијом одричне речце *не* (као и *не < неје*), затим и упитне речце *ли* и речце *нај*. Кандидат у дијалектима бележи *не* одвојено од глагола на који се односи, и то интерполацијом заменичких енклитика или енклитике *се* (*не ги знаје*, Прешево; *Не се врача ништа*, Банат). Појаву бележи у југоисточним србијанским говорима (призренско-тимочка дијалекатска област), у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта, као и у српским говорима румунског Баната. На основу анализираних грађа кандидат издваја различите позиције речце *ли* у упитним реченицама, уочене првенствено у призренско-тимочној дијалекатској области, где ова речца може заузимати све позиције у реченици: иницијалну, медијалну и финалну. У потпоглављу о линеаризацији речце *нај* наводи се мноштво примера у којима се *нај* јавља одвојено од компаратива придева и прилога (али и глагола) на који се односи, најчешће интерполацијом заменичких и(ли) глаголских енклитика (*нај ми је боље тако*, Госпођинци; *нај сте више мене бележ^{ли}*, Мачва). Кандидат запажа да се ова појава бележи на читавом српском језичком простору, али с неједнаком учесталошћу.

У следећим поглављима пажња је посвећена реду речи везаном за футурске конструкције (IV – *Футур и ред речи*), као и линеаризацији информативно пуновредних чланова (V – *Ред речи и информативно пуновредни чланови*). Уочен је и анализиран различит распоред глаголских енклитика у футурским конструкцијама, од иницијалне до финалне. Спроведеном анализом кандидат утврђује да глаголске енклитике у иницијалном положају као делови футурске конструкције имају знатно шири ареал простирања од иницијалне употребе енклитика које нису везане за футурске конструкције. У оквиру линеаризације информативно пуновредних чланова као најкомплекснија издваја се позиција атрибута, односно његова антепонираност или постпонираност. Као предмет истраживања овог дела тезе кандидат наводи позицију конгруентног атрибута, „уз паралелно вођење рачуна о значењском типу придевских речи у атрибутској функцији, односно, уз уважавање семантичко-синтаксичких критеријума у класификацији синтагми с више конгруентних атрибута” (139). Анализом грађе показано је да дијалекти српског језика у вези с питањем како

атрибутске антепонираности тако и постпонираности показују велику уједначеност, јер се обе позиције атрибута бележе у свим дијалектима. Кандидат посебно анализира синтагме с више атрибута, и то према месту атрибута (атрибут – именица – атрибут, више антепонираних атрибута, више постпонираних атрибута), али и према значењу (релативно, посесивно, диференцијално, квалитативно). У потпоглављу *О стилистичким аспектима положаја атрибута* кандидат навођењем ширих делова ексцерпираних текстова настоји да утврди стилску маркираност у односу између атрибутске антепонираности и постпонираности, закључујући да „позиција атрибута у дијалектима српског језика највише зависи од потребе говорника за истицањем, а можда није без утицаја ни синтакса контактних говора на одређеним деловима територија” (155). У наредним потпоглављима дати су примери различитих позиција предиката, његових допуна и субјекта, где је показано да сви народни говори имају велику слободу при линаризацији ових јединица.

У *Закључку* (VI) кандидат сумира резултате свога истраживања, издвајајући најтипичније моделе линеаризације забележене у дијалектима српског језика. Посебна пажња је овде поклоњена линеаризацији енклитика у оквирима међујезичке интерференције и балканистичких утицаја, али и другим значајним појавама у реду речи, укључујући архаизме и иновације.

У поглављу *Дијалекатски текстови* (VII) приложен је део дијалекатског материјала из различитих области српског језичког простора, а у оквиру поглавља *Литература и извори* (VIII) дато је више од двеста домаћих и страних библиографских јединица из различитих научних области – дијалектологије, историје језика, балканистике, етнографије, те савремене синтаксе и нормативистике. Међу изворима се, како смо већ истакли, поред дијалекатске грађе с терена налазе и бројни етнографски и књижевноуметнички радови.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Већ смо кроз Преглед докторске дисертације (IV) спорадично указали на поједина места која је посебно вреднују, а овде ћемо се задржати на кључним местима на којима је представљена дијалекатска диференцијација српског језичког простора на плану реда речи. Као најочљивију разлику међу дијалектима, али и у односу на стандардни језик, кандидат издваја иницијални положај заменичких и глаголских енклитика у реченици или клаузи. Поред области у којима је проклитизација енклитика општепозната особина (призренско-тимочка дијалекатска област, Банат, српски говори у Румунији, Мађарској итд.), настала као резултат међујезичке интерференције, кандидат уочава да се ова синтаксичка појава бележи и на знатно ширем терену, ка унутрашњости српског језичког простора. Тако, проклитизацију заменичких и глаголских енклитика потврђује у Ресави, Браничевском округу, затим у околини Бора, али и у Смедеревском Подунављу (26). Пратећи заступљеност проклитизације заменичких енклитика у призренско-тимочкој дијалекатској области, кандидат закључује „да је ова собина у јужнијим српским областима најдоминантнија тамо где је романско-арбанашки утицај био најјачи”, док је источније потврђена у мањем броју примера или по изузетку, а у „источнијим косовским говорима, нпр. у Летници и Јањеви, проклитизација енклитика је мање фреквентна у односу на западније косовске области” (46).

Анализом енклитичких низова у дијалектима кандидат показује да су и у вези са овим питањем дијалекти неуједначени. Нпр., везу *је + се*, као и везу *се + је* бележи на читавом српском језичком простору, мада с неједнаким ареалом распрострањања. Док

распоред *се + је* региструје у области призренско-тимочког и источнохерцеговачког дијалекта, распоред *је + се*, који представља иновацију, утврђује на знатно ширем ареалу. Налази га „у скоро свим говорима српског језика, од исељеничких говора (Галипољски Срби, Молижани), преко области источнохерцеговачког и дела шумадијско-војвођанског дијалекта (јужна Босна и висока Херцеговина, источнобосанске Ере, Љештанско, Горобиле, Мачва, Срем, Обади, Колубара, централна Шумадија итд.), до косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекта (Левач, Копаник, Мрче, северна Метохија Лужница, Црна Трава и Власина, Алексиначко Поморавље итд.)” (30). Пратећи енклитичке низове кандидат потцртава и постојање неких старијих модела линеаризације (*наше врата ви су отворене*, Призрен; *грамофон се нам покварио*, Драгачево), који се јављају и у говорима који се у српској дијалектологији обично узимају за архаичне, и у говорима који се узимају за иновативне. Анализирајући архаичне моделе у линеаризацији кластера, уочава извесне паралеле и на језичким периферијама, као између делова зетских и призренско-тимочких говора, нпр. у положају заменичких енклитика испред глаголских, на основу чега закључује и да се „не чувају све врсте архаизама на свим периферним говорима подједнако” (83).

Разматрајући ред речи у негираним конструкцијама, кандидат запажа да положај речце *не* повезује међусобно удаљене говоре српског језика, пре свега оне који су се развијали у оквирима међујезичке интерференције. На другој страни, уочава да призренско-тимочка дијалекатска област није јединствена по заступљености ове појаве, те прати разлике у овом типу реда речи у правцу југозапад – североисток поменути дијалекатске области.

Пратећи ред речи у футурским конструкцијама, кандидат уочава још једну заједничку особину у територијално удаљеним зетским и призренско-тимочким говорима. Поред заједничких архаичних модела низања енклитика, у овим говорима се јавља енклитички облик глагола *хтети* иза *да + презент (да идем ћу)*, што кандидат анализира и са стилско-семантичког аспекта. Шири контексти у којима је употребљена ова конструкција показују да је „у односу на футурску конструкцију с уобичајеним (с аспекта стандардног српског језика) редом речи, наглашена компонента намере, спремности или (само)подстицања говорника за извршење неке радње, која следи непосредно након изговорене реченице, или радња већ можда траје у току говорења” (133). Овде је приложена карта пунктова на којима је забележена ова појава (134), уз претходно праћење њеног могућег разношења етномиграционим кретањима од крајњег југа Црне Горе (Мрковићи), преко северне Албаније и Космета даље према северу (Левач).

Анализирајући положај информативно пуновредних чланова, кандидат показује да при њиховој линеаризацији дијалекти српског језика показују приличну уједначеност. Тако, за позицију атрибута истиче да „дијалекатска грађа показује да се атрибут у подједнакој мери бележи и постпониран и антепониран у односу на управну реч, и то на читавом српском језичком простору”, уз напомену да се чини „да позиција атрибута у дијалектима српског језика највише зависи од потребе говорника за истицањем, а можда није без утицаја ни синтакса контактних говора на одређеним деловима територија” (155). С тим у вези констатује да „односи у реченицама и синтагмама зависе од реализовања говорног потенцијала и од усмеравања његовог тежишта у оном правцу који захтева сама говорна ситуација, али и од њеног субјективног доживљаја” (173). Кандидат запажа да су говори српског језика прилично уједначени када је у питању раздвајање чврсто везаних семантичких целина

енклитикама, али и финално распоређивање глагола, које се у науци често оцењује тек као карактеристика (старијих) писаца.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Сања Огњановић, О призренско-тимочком дијалекту у дијалектолошким класификацијама, *Савремена проучавања језика и књижевности*, VII/1, Крагујевац 2016, 25–33 (Зборник радова са VII научног скупа младих филолога Србије одржаног 28. марта 2015. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу).
2. Сања Огњановић, О једном необичном реду речи у српским говорима – футурска конструкција типа 'да идем ћу', *Српски језик*, XXIV, Београд 2019, 537–547.
3. Сања Огњановић, Линеаризација клитике *се* у призренско-тимочким и банатским српским говорима, *Језици и културе у времену и простору*, IX, Нови Сад 2020 (Зборник радова с међународног научног скупа одржаног 16. новембра 2019. у Новом Саду – у штампи).

VII. ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација Сање Огњановић представља значајан допринос српској науци о језику, а посебно дијалектологији српског језика. У овој дисертацији се први пут системски анализира слика реда речи у дијалектима српског језика, и то на основу богате грађе која обухвата говоре српског језика у целини, па и оне удаљене од своје матице (Галипоље, Молизе, Тукуља и др.). Први пут је материјал тог обима детаљно анализиран у погледу реда речи, уз успешно издвајање бројних модела реченичне линеаризације (нпр. енклитике у иницијалном положају, енклитике у постглаголском положају, дативске енклитике, атрибутска антепозиција и постпозиција), с циљем да се структурно опишу сличности и разлике у реду речи међу дијалектима српског језика.

Идући за постављеним циљем, кандидат је детаљно представио ареал распрострањања сваког анализираног модела у реду речи, пратећи често и могуће разлоге за заступљеност неке појаве на одређеном терену (миграционе струје, периферијски положај дијалекта, међујезичка интерференција итд.). Држећи се лингвогеографског приступа, кандидат прилаже и дијалекатске карте, на којима су представљени пунктови неких од забележених модела у реду речи.

Фактографским приказивањем реда речи на основу пресека дијалекатског стања учињен је и допринос проучавању реда речи у разговорном језику, с обзиром на то да дијалекатски материјал обично представља слику непосредног разговора, односно живог говора. Тај корпус живог говора, који је најчешће и емоционално обојен, у србистичким проучавањима реда речи обично је остајао по страни, па ова дисертација, стога, представља и нови угао посматрања језичких појава, у коме принцип говорног потенцијала и његова зависност од говорне ситуације добијају на значају.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација Сање Огњановић представља темељно и зрело урађен рад, у којем је показана кандидатова способност за акрибичну језичку анализу, као и његово добро познавање релевантне литературе из одређених научних области. Кандидат је резултате свог истраживања представио систематично и прегледно, делом и картографски, прецизно се служећи појмовно-терминолошким апаратом. Кандидатова докторска дисертација је оригинално научно дело, које је на савремен начин и савременим методама представило једну вредну, али недовољно обрађивану дијалектолошку тему, посвећену реду речи у дијалектима српског језика. Закључци у дисертацији су засновани на анализи богате дијалекатске грађе бележене широм српског језичког простора и ослоњени на релевантну научну литературу, како из дијалектологије, тако и из њој блиских научних области, те ће, верујемо, бити добра основа за даља оваква истраживања у србистици.

IX. ПРЕДЛОГ

На основу појединачних оцена, као и овде изнете укупне оцене дисертације, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати Извештај о оцини докторске дисертације Сање П. Огњановић, под насловом *Синтакса реда речи у дијалектима српског језика*, и упути га Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност, те да кандидата, по добијању сагласности, позове на усмену одбрану пред овом комисијом.

др Михаило Шћепановић, ванредни професор

др Милош Ковачевић, редовни професор

др Никола Рамић, ванредни професор

Београд, 12. XII 2020.